

LU **OPEN** MINDED

LU prof. Sandras Jēkabsones

tiešsaistes lekciju kurss

“Praktiskā makroekonomika”.

3. lekcija

**Valdības ekonomikas politika, valsts funkcijas
un loma ekonomikā**

Pamatjautājumi

1. Valstiskās regulēšanas nepieciešamība un nozīme mūsdienu tirgus ekonomikā
2. Valsts funkcijas un uzdevumi
3. Ekonomikas regulēšanas metodes un veidi
4. Ekonomiskās politikas sekas un valsts iejaukšanās nepilnības
5. Latvijas valdības ekonomikas politikas izvērtējums

Grāmatā ([Principles of Macroeconomics](#)): 355. – 381.lpp (CHAPTER 15) un 409.- 435.lpp. (CHAPTER 17)

Valstiskās regulēšanas nepieciešamība

- Mūsdienās nekur pasaulē nepastāv pilnīgi brīva tirgus saimniecība, kurā visu nosaka pieprasījuma un piedāvājuma jeb tirgus spēki. Visās pasaules valstīs ekonomiskos procesus lielākā vai mazākā mērā kontrolē un ietekmē valsts, izveidojot noteiktu tiesiskās kārtības un likumdošanas sistēmu, kā arī nosakot uzņēmējdarbības pamatnoteikumus un normas.
- Attiecībā uz to, cik lielā mērā valstij vajadzētu iejaukties ekonomisko procesu regulēšanā pastāv atšķirīgi teorētiskie uzskati – sākot ar pilnīgu valsts monopolu ekonomikas vadīšanā līdz pat galējam ekonomiskajam liberālismam. Katrā valstī, katrā laika periodā valsts iejaukšanās intensitāte ekonomikā var būt dažāda un to lielā nosaka gan tirgus spēja pašregulēties, gan noteiktie ekonomiskās politikas mērķi.

Teorētiskie uzskati par valsts iejaukšanas nepieciešamību

- 17. un 18. gadsimtā, kad sāka veidoties tirgus attiecības, dominēja *merkantīlisma* pieeja, kas noteica, ka, lai sekmīgi attīstītos rūpniecība un tirdzniecība, ir nepieciešama stingra valstiskā ekonomikas regulēšana
- Attīstoties tirgus attiecībām un nostiprinoties uzņēmēju slānim, pēdējie arvien vairāk sāka izjust valsts noteiktos ierobežojumus kā uzņēmējdarbībai traucējošus, tādējādi 18. gs. beigās (industriālā kapitālisma sākuma posmā) aizvien populārāka kļuva *ekonomiskā liberālisma* ideja, kura nosodīja valsts iejaukšanos ekonomikā

Valsts nozīme mūsdienu tirgus ekonomikā

- Ekonomiku negatīvi ietekmē gan pārmērīga valstiskošana, gan arī pilnīgi neregulējama uzņēmumu brīvība, tāpēc **jaunākie uzskati** par valsts lomu ekonomikā pauž, ka valstij un privātajam sektoram ir jāpapildina vienu otru →
- ✓ **tirgus** mehānismi regulē cenas un ražošanu,
- ✓ savukārt **valsts** regulē tirgu ar nodokļiem, valsts izdevumu politiku, kā arī konkurences nodrošināšanu.

Tirgus mehānisma trūkumi

- Neveicina neatjaunojamo resursu saudzīgu izmantošanu
- Negatīvi ietekmē apkārtējo vidi
- Nenodrošina sabiedriska patēriņa preču un pakalpojumu ražošanu
- Negarantē tiesības uz darbu, atpūtu un ienākumiem
- Nesatur mehānismus, kas nepieļauj sociālo netaisnīgumu
- Negarantē pilnu nodarbinātību un cenu stabilitāti

Valsts funkcijas un uzdevumi

- **tirgus sistēmas aizsardzība**, lai nodrošinātu maksimāli efektīvu ekonomisko resursu izmantošanu un radītu labvēlīgus saimniekošanas nosacījumus visiem saimnieciskajiem subjektiem;
- **sabiedriskās lietošanas preču un pakalpojumu nodrošināšana** (valsts aizsardzība, iekšējā drošība, izglītība, veselības aizsardzība, transporta infrastruktūras izveidošana un uzturēšana u.c.);
- **ārpustirgus blakus efektu novēršana**;
- **ienākumu pārdale** un sociālekonomisko disproporciju mazināšana;
- **ekonomiskās attīstības stabilizēšana**, izlīdzinot cikliskās svārstības un izaugsmes veicināšana.

Ekonomikas regulēšanas metodes un veidi

- Veidojot valdības ekonomisko politiku, jāņem vērā kādi procesi attiecīgajā laika posmā norisinās valstī un izejot no tā jāveic tādu ekonomikas pārvaldes jeb regulēšanas metožu izstrāde, kas uzturētu konkurenci pieņemamās robežās un nodrošinātu optimālas attiecības starp visiem tautsaimniecības subjektiem.
- Šo metožu pielietojums ļauj uzņēmumiem palielināt peļņu, veidot uzkrājumus, kā arī veikt investīcijas tajās sfērās, uz kurām šie atvieglojumi attiecas. Līdz ar to valdība var virzīt ekonomiskos procesus un nodrošināt vēlamo izlaides, nodarbinātības un inflācijas līmeni, kā arī citu izvirzīto mērķu (sabalansēta budžeta, stabilas nacionālās valūtas, pozitīva tekošā konta saldo u.t.t.) sasniegšanu. •

Ekonomikas regulēšanas metodes un veidi

Valsts var iejaukties ekonomiskajos procesos gan **tieši** caur savām institūcijām iedarbojoties uz attiecībām starp pieprasījumu un piedāvājumu tirgū, gan arī **netieši**, veicinot uzņēmējus darboties vēlamos virzienos un radot labvēlīgus ekonomiskos nosacījumus preču un pakalpojumu izlaides apjoma un kvalitātes palielināšanai.

Ekonomikas regulēšanas metodes un veidi

- **Ar tiešajām metodēm** saprot atsevišķu reģionu un nozaru attīstību veicinošu valsts programmu izstrādi, kā arī tiešu to finansēšanu no valsts budžeta, nevēlamas produkcijas izlaides ierobežošanu vai aizliegšanu, cenu regulēšanu, nosakot minimālo vai maksimāli pieļaujamo robežu.
- Pie **netiešajām metodēm** pieskaita valdības fiskālo un monetāro politiku, kā arī muitas tarifu un ārējās tirdzniecības nosacījumu maiņu un tml. pasākumus.

Ekonomikas regulēšanas metodes

Tiešās

(administratīvās)

- cenu (cenu griestu, cenu grīdas) noteikšana,
- piedāvājuma (ražošanas apjoma) noteikšana,
- tieša finansēšana un valsts pasūtījumi.

Netiešās

(ekonomiskās)

- valsts nodokļu un budžeta (fiskālā) politika,
- naudas daudzuma apgrozībā un procentu likmju regulēšana (monetārā politika),
- ārējās tirdzniecības un muitas politika.

Fiskālā politika

- Ar **fiskālo politiku** saprot valdības realizēto pasākumu kompleksu, kas regulē nodokļu un nodevu apmēru valstī un to struktūru, nodrošina iedzīvotāju un uzņēmēju ienākumu pārdali un administrēšanu, veic līdzekļu sarūpēšanu valsts un pašvaldību funkciju veikšanai, kā arī realizē iedzīvotāju sociālās aizsardzības pasākumus.
- Tā ietver sevī :
  - ✓ nodokļu politiku
  - ✓ valsts budžeta politiku.

Fiskālā politika

Ar fiskālā politikas palīdzību valdība nosaka:

- valsts lomu ienākumu pārdalē (parasti to norāda valsts konsolidētā kopbudžeta ienākumu un izdevumu attiecība pret IKP),
- mērķus, kas jāsasniedz ar nodokļu politikas palīdzību,
- budžeta veidošanas nosacījumus,
- ārējā un iekšējā parāda struktūru un apjomus.

Fiskālās politikas veidi

Ierobežojoša, kad valdība samazina kopējo pieprasījumu:

- palielinot nodokļus,
- samazinot izdevumus vai transfertmaksājumus mājsaimniecībām

Stimulējoša, kad valdība palielina kopējo pieprasījumu:

- samazinot nodokļus,
- palielinot izdevumus vai transfertmaksājumus mājsaimniecībām

Monetārā politika

Monetārā politika ir valdības politika, ar kuras palīdzību tiek regulēts apgrozībā esošais naudas daudzums (naudas piedāvājums), procentu likmes un kredītu apjoms.

Par monetāro politiku parasti ir atbildīga **valsts centrālā banka (CB)**, kas ir neatkarīga savu lēmumu pieņemšanā un īstenošanā, tā nav pakļauta valdības vai tās institūciju lēmumiem un rīkojumiem.

CB galvenais uzdevums ir :

- apgādāt tautsaimniecību ar nepieciešamo naudas daudzumu,
- nodrošināt naudas vērtības un naudas apgrozības stabilitāti, tādējādi veidojot pamatu ekonomikas attīstībai un augšupejai.

Monetārās politikas veidi

Ierobežojoša, kad CB samazina kopējo naudas piedāvājumu, līdz ar to naudas tirgū paaugstinās procentu likmes (i)

Stimulējoša, kad CB palielina kopējo naudas piedāvājumu, līdz ar to naudas tirgū samazinās procentu likmes (i)

Ekonomiskās politikas sekas

Pieņemot lēmumus, valdībai jānoskaidro- vai veiktās izmaiņas ietekmē inflāciju, bezdarbu un citus ekonomiskās aktivitātes indikatorus:

- investīcijas,
- patēriņu un uzkrājumus,
- eksportu un importu,
- ražošanas (IKP) apjomu....

Kādus ekonomiskās politikas instrumentus labāk izmantot lai panāktu vēlamo rezultātu ???

Valsts iejaukšanās nepilnības (kļūdas)

- Izkropļo tirgus signālus (tirgus mehānismus)
- Veido nevienlīdzīgus spēles noteikumus
  - ✓ Lobēšanas risks
  - ✓ Korupcijas risks
  - ✓ Politisku lēmumu pieņemšanas risks
- Nespēj skaidri noteikt mērķus un uzdevumus, kā arī paredzēt pieņemto lēmumu visas iespējamās sekas (īpaši ilgtermiņā)
- Ierobežota pieeja informācijai (informācijas asimetrija)
- Neelastība (birokrātija) un personiskas ieinteresētības trūkums

Latvijas valdības ekonomikas politikas izvērtējums

- Monetārās politikas darbība un sasniegumi Latvijā (līdz iestāšanās eirozonā)
- Fiskālās politikas sasniegumi un trūkumi
- Fiskālās un monetārās politikas darbību ierobežojošie faktori

Monetārās politikas darbība un sasniegumi Latvijā

1992.gadā tika pieņemts likums “Par Latvijas Banku”, kurā noteikts, ka LB monetārās politikas galvenais mērķis ir nodrošināt cenu stabilitāti valstī.

1993.gadā apgrozībā tika atjaunots lats, tādējādi dodot iespēju LB veidot patstāvīgu monetāro politiku.

Lai sasniegtu savu galveno mērķi kopš 1994.gada februāra LB izvēlējās īstenot **fiksēta** nacionālās valūtas maiņas **kursa politiku**, kas ierobežoja iespējas ar monetāro politiku regulēt ekonomiskos procesus.

Galvenie monetārās politikas sasniegumi:

- lata kursa stabilitāte,
- zems procentu likmju līmenis,
- banku sistēmas stabilitāte,
- brīva un neierobežota kapitāla kustība.

Fiskālās politikas sasniegumi un trūkumi

Latvijas valdības fiskālā politika ir bijusi piesardzīga, ko noteica:

- nepieciešamība ierobežot inflācijas spiedienu (gan deviņdesmito gadu sākumā, gan pēc iestāšanās ES, gan gatavojoties pievienoties eiro zonai)
- tekošā konta nesabalansētība.

Galvenie fiskālās politikas **sasniegumi** ir:

- sakārtota nodokļu un budžeta sistēma,
- stingra finanšu disciplīna, ko raksturo valsts institūciju īstenotā politika, kas vērsta uz budžeta deficīta samazināšanu,
- salīdzinoši neliels budžeta deficīts un valdības parāds (attiecībā pret IKP).

Trūkumi:

- fiskālai politikai trūkst ilgtermiņa skatījuma (bieža nodokļu likumdošanas mainība, prociklisms)
- nepārdomāta, uz attīstību neorientēta budžeta struktūra (gan budžeta ieņēmumu, gan izdevumu struktūra neveicina līdzekļu piesaistīšanu ražojošajām nozarēm un uz zināšanām balstītas tautsaimniecības attīstību).

Fiskālās un monetārās politikas darbību ierobežojošie faktori

Fiskālās politikas darbību ierobežo:

- vāja nodokļu administrācija,
- bieži mainīga nodokļu likumdošana,
- vāja uzticība valdībai (bieža valdību maiņa),
- liels ēnu ekonomikas īpatsvars
- politikas veidotāju sadarbība.

Monetārās politikas darbību ierobežoja:

- tautsaimniecības atkarība no ārvalstu kapitāla (kapitāla ieplūde, gan caur banku sektoru, gan ES Struktūrfondiem, palielināja kopējo naudas piedāvājumu un veicināja gan inflācijas, gan tekošā konta deficīta kāpumu),
- fiksētais valūtas maiņas kurss un kapitāla kustības brīvība,
- tautsaimniecības strukturālās pārmaiņas,
- citu ekonomisko subjektu (komercbanku, ārvalstu investoru) darbības.

Paldies!

Sandra Jēkabsone

LU **OPEN** MINDED

info@openminded.lv